

ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ : ปริมาณหรือคุณภาพ

พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร.

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ความนำ

คำว่า “สงฆ์” แปลว่า หมู่ ชุมนุม นิยมใช้ใน ๒ ลักษณะคือ (๑) ใช้เรียกหมู่สาวกของพระพุทธเจ้า โดยใช้คำว่า สาวกสงฆ์ ซึ่งไม่ได้จำกัดว่าเป็นบุรุษหรือสตรี ถ้าจะจำกัดให้ชัดเจนไปอีกก็ต้องใช้คำว่า “สาวิกาสงฆ์” อันหมายถึงหมู่สาวกที่เป็นสตรีควบคู่เข้ามาอีก (๒) ใช้เรียกชุมนุมของภิกษุหรือภิกษุณี ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ที่มาชุมนุมกันด้วยวัตถุประสงค์ที่จะประกอบสังฆกรรม^๑ ตามข้อกำหนดของพระวินัย

นอกจากนี้ คำว่า “สงฆ์” ยังนิยมแบ่งกันในอีกลักษณะหนึ่งเป็น ๒ ประเภท^๒ คือ

ประเภทที่ ๑ สมมติสงฆ์ แปลว่า หมู่หรือชุมนุมชนที่ได้รับการยอมรับตกลงกันว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า โดยทั่วไปหมายถึงภิกษุ(หรือภิกษุณี)ที่ยังเป็นปุถุชนคนมีกิเลส โดยนิตินัยนิยมหมายถึงภิกษุ(หรือภิกษุณี)ที่มาชุมนุมกันตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปบ้าง ตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไปบ้าง ตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไปบ้าง ตั้งแต่ ๒๐ รูปขึ้นไปบ้าง เพื่อทำกิจของสงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า สังฆกรรม เช่น อุโบสถกรรม (๔ รูปขึ้นไป) อุปสมบทในชนบท (๕ รูปขึ้นไป) อุปสมบทในเขตเมือง (๑๐ รูปขึ้นไป)

ประเภทที่ ๒ อริยสงฆ์ แปลว่า หมู่หรือชุมนุมชนที่ประเสริฐไกลจากกิเลส หมายถึงพระสาวก (หรือสาวิกา) ของพระพุทธเจ้าที่บรรลุนิพพานพิเศษ ประกอบด้วย (๑) พระโสดาบัน (๒) พระสกทาคามี (๓) พระอนาคามี (๔) พระอรหันต์

ในส่วนของอริยสงฆ์นั้น ย่อมไม่มีข้อสงสัยเกี่ยวกับประเด็นด้าน “คุณภาพ” แต่อาจตั้งคำถามได้ว่า “คุณภาพอย่างเดียวเพียงพอที่จะทำให้เกิดความมั่นคงของสถาบันสงฆ์หรือไม่?” เพราะเมื่อพูดถึง

^๑ คำว่า “สังฆกรรม” แปลว่า งานของสงฆ์ หมายถึง กิจที่พึงทำโดยที่ประชุมสงฆ์ บางงานต้องมีภิกษุ(หรือภิกษุณี)ไม่น้อยกว่า ๔ รูปมาร่วมประชุม บางงานต้องมีภิกษุ(หรือภิกษุณี)ไม่น้อยกว่า ๕ รูปมาร่วมประชุม บางงานต้องมีภิกษุ(หรือภิกษุณี)ไม่น้อยกว่า ๑๐ รูปมาร่วมประชุม บางงานต้องมีภิกษุ(หรือภิกษุณี)ไม่น้อยกว่า ๒๐ รูปมาร่วมประชุม

^๒ ความจริงแล้ว คำว่า “สงฆ์” ที่หมายถึง “สาวกสงฆ์” นี้ ในสมัยพุทธกาลนิยมใช้เรียกบุคคล ๔ คู่ ประกอบด้วย ๑ ท่านผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรคกับท่านผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล คู่ที่ ๒ ท่านผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีรรคกับท่านผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผล คู่ที่ ๓ ท่านผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีรรคกับท่านผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล คู่ที่ ๔ ท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรคกับท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล ทั้ง ๔ คู่นี้เรียกว่า “อริยสงฆ์” แต่ในสมัยปัจจุบัน อนุโลมใช้เรียกสมมติสงฆ์ด้วย

“สถาบันสงฆ์” ย่อมมีองค์ประกอบหลายส่วน เช่น วัตถุประสงค์ บริหารองค์กร บุคลากร ที่บริหารองค์กรในแต่ละส่วน พันธกิจขององค์กร เป็นต้น ซึ่งจำเป็นต้องหาบุคลากรผู้มีความสามารถ รอบด้านมาดูแลทำหน้าที่รับผิดชอบในแต่ละส่วนอย่างพอเพียง จึงอาจตั้งประเด็นถามได้ว่า ความเป็น “อริยะ” ซึ่งหมายถึงคุณภาพที่มีอยู่ในตัวสงฆ์เป็นการตอบโจทย์หรือเป็นยาแก้ทุกโรคได้ทั้งหมดหรือไม่? ความเป็นอริยะอาจจะเหมาะกับองค์ประกอบหนึ่ง แต่อาจจะไม่เหมาะกับอีกองค์ประกอบหนึ่ง จะเป็นเช่นนั้นหรือไม่? ท้ายที่สุดแล้ว ปริมาณหรือคุณภาพของบุคลากรสงฆ์มีความจำเป็นต่อการสร้างความเข้มแข็งแก่สถาบันสงฆ์? เป็นเรื่องที่ตั้งข้อสังเกตได้ทั้งนั้น แต่ประเด็นเกี่ยวกับอริยสงฆ์นี้ ผู้เขียนจะไม่มุ่งพูดถึงมากนัก จะมุ่งพูดถึงสงฆ์ประเภทที่ ๑ คือสมมติสงฆ์เป็นหลัก มุ่งถึงสงฆ์ที่เป็นบุรุษเพศเป็นหลัก และมุ่งถึงสงฆ์ไทยผู้ทำหน้าที่ศึกษาพระพุทธศาสนา ปฏิบัติและเผยแผ่หลักพระพุทธศาสนา และปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาเป็นหลัก^๓

จำนวนพระสงฆ์ไทยปัจจุบันมีประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ รูป(รวมภิกษุและสามเณร) นับย้อนหลังไปประมาณ ๑๐ ปีก็มีอยู่ประมาณนี้^๔ จำนวนไม่ได้ลดลงมากอย่างที่วิตกกัง และก็ได้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญอะไร เพียงแต่พระสงฆ์ที่บวชเข้ามาใหม่(พระนวกะ)แล้วอยู่ในความเป็นพระนานหลายปี มีแนวโน้มลดลง จำนวนพระสงฆ์บวชใหม่อยู่จำพรรษา ๓ เดือนในฤดูฝนก็มีแนวโน้มลดลง ส่วนมากจะบวชอยู่ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เป็นเวลา ๗ วันบ้าง เป็นเวลา ๑๕ วันบ้าง จำนวนพระสงฆ์ที่เข้าสอบวัดความรู้พระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี มีแนวโน้มลดลง เช่น จำนวนพระสงฆ์เข้าสอบวัดความรู้แผนกธรรมในปีการศึกษา ๒๕๔๗ ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ รูป ในปีการศึกษา ๒๕๔๘ ประมาณ ๑๔๙,๐๐๐ รูป ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๔๙-๒๕๕๐ ลดลงเหลือประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ รูป จำนวนพระสงฆ์เข้าสอบวัดความรู้แผนกบาลี มีแนวโน้มลดลงเช่นกัน เช่น ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๔๕-๒๕๔๗ จำนวน

^๓ คำว่า “สงฆ์” ในบทความนี้ ขอใช้ในนัยที่ครอบคลุมหลายมิติ กล่าวคือ บางครั้งหมายถึงหมู่ ชุมนุมบุคลากรที่เป็นบรรพชิต ซึ่งอยู่ในฐานะเป็นตัวแทนของสถาบัน(สงฆ์) จะมีจำนวนเท่าไรก็ได้ บางครั้งหมายถึงภิกษุจำนวน ๔ รูป (สงฆ์จตุวรรค) ๕ รูป(สงฆ์ปัญจวรรค) ๑๐ รูป(สงฆ์ทศวรรค) ๒๐ รูป (สงฆ์วิสตวรรค)ผู้มาชุมนุมกันเพื่อทำกิจตามพระวินัย(สังฆกรรม)

^๔ สถิติที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจัดทำไว้ในช่วง พ.ศ.๒๕๕๑-๒๕๕๒ คือ พระสงฆ์มีจำนวน ๓๓๓,๘๗๖ รูป แบ่งเป็นภิกษุ ๒๖๗,๙๓๙ รูป สามเณร ๖๕,๙๓๗ รูป ในเรื่องจำนวนพระสงฆ์นี้ ขอให้รู้ความจริงอย่างหนึ่งว่า จำนวนจะไม่คงที่ พระสงฆ์ในช่วงเข้าพรรษา ๓ เดือน (ช่วงประมาณกลางเดือนกรกฎาคมถึงกลางเดือนตุลาคม หรือช่วงระหว่างแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ของปี)จะมีจำนวนมากกว่าในช่วงนอกเวลาเข้าพรรษา เฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวนพระสงฆ์ในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายนจะมีมากกว่าในช่วงเดือนอื่น

พระสงฆ์เข้าสอบวัดความรู้แผนกบาลี โดยเฉลี่ยประมาณปีละ ๔๐,๐๐๐ รูป ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๔๘-๒๕๕๐ ลดลงเหลือโดยเฉลี่ยประมาณปีละ ๓๕,๐๐๐ รูป และในการสอบวัดความรู้แผนกบาลีนี้ มีการตั้งข้อสังเกตตามมาอีกว่า จำนวนผู้ขาดสอบมีแนวโน้มลดลง(ซึ่งข้อนี้เป็นผลดี) และจำนวนผู้สอบได้ในแต่ละชั้นก็มีแนวโน้มลดลงทุกปี เช่น ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๔๗-๒๕๔๘ มีผู้สอบได้โดยเฉลี่ยประมาณ ๕,๕๐๐ รูป ในช่วงปีการศึกษา ๒๕๕๐-๒๕๕๒ มีผู้สอบได้ลดลงโดยเฉลี่ยประมาณปีละ ๔,๕๐๐ รูป จำนวนวัดร้างในสวนภูมิภาคมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น พระสงฆ์ที่อยู่จำพรรษาในแต่ละวัด(โดยเฉพาะวัดในต่างจังหวัด) มีแนวโน้มลดอย่างต่อเนื่อง ปรากฏการณ์การแต่งตั้งเจ้าอาวาสใหม่ในแต่ละปีของแต่ละหน โดยเฉลี่ยมีประมาณหนละ ๒๕๐ รูป^๕

การลดลงเชิงปริมาณในด้านต่างๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านบุคลากรสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสเหล่านี้ ทำให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อสถาบันสงฆ์ในบางเรื่อง ประกอบกับการมีข่าวด้านลบเกี่ยวกับสถาบันสงฆ์ปรากฏตามสื่อต่างๆ ทำให้มีการตั้งคำถามผสมกับความวิตกกังวลในช่วงประมาณ ๔-๕ ปีที่ผ่านมา^๖

สถาบันสงฆ์ไทยในปัจจุบันยังมีความเข้มแข็งเหมือนในครั้งอดีตหรือไม่ ?

คณะสงฆ์ไทยมีทัศนคติอย่างไรต่อผลผลิตเชิงปริมาณและคุณภาพ ?

สถาบันสงฆ์จะมีความเข้มแข็งหรืออ่อนแอขึ้นอยู่กับปริมาณหรือคุณภาพ ?

ในอีก ๑๐-๒๐ ปีข้างหน้า คณะสงฆ์ไทยควรจะมีการปรับตัวอย่างไร เพื่อแก้ปัญหา โดยเฉพาะในมิติเชิงปริมาณในหลายเรื่องที่มีแนวโน้มลดลง ?

ท้ายที่สุด เมื่อไม่สามารถแก้ปัญหาการที่พระสงฆ์ลดจำนวนลง(อย่างที่เข้าใจกัน) คณะสงฆ์ควรจะมีแนวทางพัฒนาพระสงฆ์ที่มีจำนวนน้อยเหล่านี้ให้มีคุณภาพ เพื่อจะสามารถทำงานได้ปริมาณมากขึ้นทดแทนกันได้ได้อย่างไร ?

^๕ คำว่า “หน” หมายถึง เขตการปกครองของคณะสงฆ์ ประกอบด้วย (๑) หนกลาง (๒) หนเหนือ (๓) หนใต้ (๔) หนตะวันออก และ(๕) คณะธรรมยุต เรียกพระมหาเถระผู้ดำรงตำแหน่งสูงสุดของแต่ละหนว่า “เจ้าคณะใหญ่”

^๖ เป็นเรื่องที่น่าแปลกใจอย่างยิ่งที่มีการตั้งคำถามผสมกับความวิตกกังวลอย่างนี้ในยุคปัจจุบัน เพราะมองย้อนหลังไปประมาณ ๓๐ ปี คำถามผสมกับความวิตกกังวลอยู่ในลักษณะตรงกันข้ามจากนี้ นั่นคือ วิตกกังวลว่าพระสงฆ์จะมีมากขึ้นไป ทำให้เป็นภาระของทุกศาสนาที่ต้องหาอาหารมาเลี้ยงดู เกรงกันว่า จะมีคนที่เข้ามาบวชเพื่ออาศัยผ้าเหลืองมากขึ้นไป ประเทศชาติจะขาดคนทำมาหากิน มีการมองว่า พระสงฆ์เป็นกาฝากสังคม ไม่ได้สร้างผลผลิต คอยแต่บริโภคผลผลิต ความคิดแบบนี้เป็นผลมาจากลัทธิคอมมิวนิสต์

ท่าทีของพระพุทธเจ้าต่อการก่อตั้งสถาบันสงฆ์ : จุดเน้นอยู่ที่ปริมาณหรือคุณภาพ ?

ถามว่า “ในการสถาปนาองค์กรสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมีท่าทีอย่างไรต่อมิติเชิงปริมาณและคุณภาพ ?” ในคัมภีร์ไม่ปรากฏข้อมูลที่จะตอบคำถามนี้ชัดเจนนัก แต่มีข้อมูลหลายแห่งที่มีนัยพอจะบอกได้ว่า พระพุทธองค์ทรงมีท่าทีอย่างไรต่อมิติเชิงปริมาณและคุณภาพ ซึ่งจะขอยกตัวอย่าง ๔ กรณีดังต่อไปนี้

กรณีที่ ๑ การแสดงธรรมโปรดกลุ่มคนระดับแกนนำ

แนวทางการเผยแผ่พระธรรมในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จะทรงแสดงธรรมโปรดคนระดับผู้นำของแต่ละกลุ่มให้เกิดความเลื่อมใสก่อนแล้วจึงแสดงธรรมโปรดคนระดับล่าง เช่น กรณีของปัญจวัคคีย์ (กลุ่ม ๕)^๗ กรณีของภัททวัคคีย์ (กลุ่ม ๓๐) กรณีของชฎิล ๓ พี่น้อง หรือแม้กระทั่งกรณีการสนทนาและให้พันธะสัญญาแก่กันและกันกับพระเจ้าพิมพิสาร นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดจนเกิดความเลื่อมใสเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏชื่อในชั้นหลัง เช่น กรณีของฉัพพัคคีย์ (ภิกษุและภิกษุณี) กรณีของสัตตรสวัคคีย์ กรณีของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ ฝ่าย

แนวทางอย่างนี้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะให้คนระดับแกนนำมีความเลื่อมใสศรัทธาก่อน ต่อจากนั้นคนที่เป็นลูกน้องบริวารก็จะมาเลื่อมใสศรัทธาตาม เป็นวิธีการเพิ่มจำนวนพระสงฆ์แบบก้าวกระโดด เช่น กรณีของชฎิล ๓ พี่น้อง คือ (๑) อรุเวลกัสสปะมีบริวาร ๕๐๐ (๒) นทีกัสสปะมีบริวาร ๓๐๐ (๓) คยากัสสปะมีบริวาร ๒๐๐ เมื่อชฎิลผู้เป็นหัวหน้าเลื่อมใสศรัทธา บริวารอีก ๑,๐๐๐ คนก็เลื่อมใสศรัทธาตาม

แนวทางการแสดงธรรมโปรดคนเป็นกลุ่มๆ อย่างนี้ของพระพุทธเจ้า อาจเป็นเครื่องบ่งบอกว่า ทรงประสงค์จะให้พระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น ทรงเน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพ โดยทรงนึกถึงความจริงว่า เมื่อคนมีศรัทธาเข้ามาสู่สถาบันพระพุทธศาสนาแล้ว อาศัยศรัทธาเป็นฐาน ย่อมสามารถพัฒนาให้เป็นคนมีคุณภาพได้โดยไม่ยากนัก และแม้จะได้คนที่มีคุณภาพแล้ว ปริมาณ(หรือจำนวน)ก็ยังคงมีความจำเป็นอยู่ เพราะสถาบันสงฆ์ในสมัยพุทธกาล อยู่ท่ามกลางเจ้าลัทธิในกายต่างๆ จำนวนมาก ต้องต่อสู้กับแรงเสียดทานต่างๆ เปรียบเหมือนต้นไม้สูงใหญ่ที่ต้องยืนหยัดทนกระแสม ถ้ามีต้นไม้เล็กๆ เรียงราย

^๗ คำว่า “ปัญจวัคคีย์” แปลว่า บุคคลผู้นับเนื่องในกลุ่ม ๕ หมายถึงว่า ในกลุ่มนี้ มีคนสังกัดเป็นจำนวนมาก โดยมีคนระดับแกนนำ ๕ คนคือ โภณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ (ไม่ได้แปลว่ากลุ่มคนทั้ง ๕ อย่างที่บางคนเข้าใจกัน)

แวดล้อมก็จะช่วยต้านแรงเสียดทานไว้ส่วนหนึ่ง เป็นการแบ่งเบาภาระของต้นไม้ใหญ่ จำนวนบุคลากรในสถาบันสงฆ์ยังมีมาก ก็จะช่วยต่อสู้กับแรงเสียดทานต่างๆ

กรณีที่ ๒ การอนุญาตวิธีบวชด้วยติสรณคมนะและญัตติจตุตถกรรม

พระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว ในเบื้องต้น ทรงแสดงธัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดภิกษุปัญจวัคคีย์ เมื่อพระโกณฑัญญะได้เห็นธรรมแล้วกราบทูลขอรับการบรรพชาอุปสมบท พระพุทธองค์ได้ทรงให้การอุปสมบทโดยตรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุเถิด”(มาจากภาษาบาลีว่า เอหิ ภิกขุ) เรียกวิธีการบวชแบบนี้ว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ในตอนต้นพุทธกาล ทรงใช้วิธีการบวชนี้ด้วยพระองค์เอง ต่อมาเมื่อส่งพระสาวกชุดแรก ๖๐ รูปออกไปประกาศศาสนา มีคนประสงค์จะบวชมากขึ้น จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกทำการบวชให้กุลบุตรด้วยการเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัย เรียกวิธีการบวชแบบนี้ว่า “ติสรณคณุปสัมปทา”

ต่อมาเมื่อทรงเห็นเป็นเวลาสมควร ทรงยกเลิกวิธีการบวชพระแบบ “ติสรณคณุปสัมปทา” ทรงอนุญาตวิธีการบวชแบบใหม่เรียกว่า “ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา” แทน ซึ่งเป็นวิธีที่ดำเนินการโดยสงฆ์ แล้วทรงอนุญาตให้ใช้วิธีแบบ “ติสรณคณุปสัมปทา” ในการบวชสามเณรสืบมา

การที่ทรงอนุญาตวิธีการบวชแบบติสรณคมนะ และวิธีการบวชแบบญัตติจตุตถกรรม วิเคราะห์ได้ว่าทรงมีวัตถุประสงค์ ๒ ประการควบคู่กันไป คือ (๑) อำนวยความสะดวกแก่ผู้ประสงค์จะบวชให้สามารถบวชได้กับพระสงฆ์ที่มีอยู่ในที่นั้นๆ โดยไม่ต้องเดินทางมาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ (๒) การขยายจุดรับบวชให้มากขึ้นซึ่งจะมีผลทำให้ได้พระสงฆ์จำนวนมากขึ้น

กรณีที่ ๓ การตั้งตำแหน่งอัคระ

พระพุทธเจ้าทรงตั้งผู้มีบารมีของแต่ละบริษัทไว้ในตำแหน่งอัคระครบทุกบริษัท คือ อัครสาวก อัครสาวิกา อัครอุบาสก อัครอุบาสิกา กรณีนี้ถือเป็นการวางมาตรการรองรับจำนวนพระสงฆ์ที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลจากการทรงใช้แนวทางเผยแผ่พระศาสนาตามกรณีที่ ๑ และกรณีที่ ๒ เป็นการจัดโครงสร้างการบริหารองค์กรสงฆ์และแต่งตั้งผู้รับผิดชอบในแต่ละส่วน ดังนี้

ทรงแต่งตั้งพระสาวกเป็นอัครสาวกเบื้องขวา พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย บริหารงานดูแลรับผิดชอบงานของภิกษุบริษัท(หรือภิกษุสงฆ์)

ทรงแต่งตั้งพระเขมาเป็นอัครสาวิกาเบื้องขวา พระอุบลวรรณาเป็นอัครสาวิกาเบื้องซ้าย บริหารงานดูแลรับผิดชอบงานของภิกษุณีบริษัท(หรือภิกษุณีสงฆ์)

ทรงแต่งตั้งจิตตคหบดีเป็นอัครอุบาสกเบื้องขวา หัตถคคหบดีเป็นอัครอุบาสกเบื้องซ้าย บริหารงานดูแลรับผิดชอบงานของอุบาสกบริษัท

ทรงแต่งตั้งนันทมารดาเป็นอัครอุบาสิกาเบื้องขวา นางชูชุตตราเป็นอัครอุบาสิกาเบื้องซ้าย บริหารงานดูแลรับผิดชอบงานของอุบาสิกาบริษัท

การที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาผู้มีความรู้ความสามารถไว้ในตำแหน่งอัครตามที่ได้กล่าวมานี้ เป็นการสะท้อนให้เห็นความจริง ๒ อย่างคือ (๑) จำนวนบุคลากรในพระพุทธศาสนามีจำนวนมากขึ้นในทุกบริษัท จำเป็นต้องมีผู้ดูแลแทนพระพุทธองค์ในบางเรื่อง (๒) พระพุทธองค์ทรงมีนโยบายที่จะเพิ่มจำนวนพระสงฆ์อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้นโยบายนี้ประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องมีหัวหน้าของแต่ละบริษัทบริหารจัดการเป็นเอกเทศ

กรณีที่ ๔ การส่งพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะไปแก้ปัญหาในสถาบันสงฆ์

ในครั้งพุทธกาล สมัยหนึ่ง ภิกษุชื่อว่าอัสสชิและภิกษุชื่อว่าปุนัพพสุกะ^๘ อยู่ในกัฎฐาภิรัชชนบท ประพฤติไม่เหมาะสมหลายอย่าง เช่น ปลุกดอกไม้ เก็บดอกไม้ ร้อยดอกไม้ นั่งบนอาสนะเดียวกันบ้าง นอนร่วมที่เดียวกันบ้าง กับกุลสตรี กุลธิดา กุลกุมารี สะใภ้ของตระกูล ทาสหญิงในตระกูล ก่อความเสื่อมเสียแก่วงการสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องไม่เหมาะสมนี้ จึงทรงส่งพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะไปทำปัพพชาชนิยกรรณ(การขับออกจากหมู่สงฆ์หรือไล่ออกจากวัด)แก่พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ

พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะกราบทูลถามว่า "พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าจะทำปัพพชาชนิยกรรณแก่ภิกษุชื่อว่าอัสสชิและปุนัพพสุกะได้อย่างไร เพราะพวกเธอดูร้าย หยาบคาย"

พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น เธอจงไปกับภิกษุหลายๆ รูป"

ถามว่า "เรื่องนี้แสดงให้เห็นนัยอะไรเกี่ยวกับเรื่องปริมาณและคุณภาพ?"

งานของคณะสงฆ์บางอย่าง(แม้แต่ในสมัยพุทธกาลซึ่งมีบุคลากรที่มีคุณภาพมาก)ไม่สามารถทำให้สำเร็จได้โดยการใช้คุณภาพเพียงอย่างเดียว ต้องใช้ปริมาณด้วย พระพุทธดำรัสที่ตรัสตอบพระสารีบุตร

^๘ พระอัสสชิไม่ใช่พระอัสสชิที่อยู่ในกลุ่มปัญจวัคคีย์และพระปุนัพพสุกะเป็นภิกษุ ๒ ใน ๖ รูปที่เป็นหัวหน้ากลุ่มพระฉัพพัคคีย์ ซึ่งประกอบด้วย (๑) พระปณฺฑุกะและพระโลหิตกะ ประจำอยู่ที่กรุงสาวัตถี (๒) พระอัสสชิและพระปุนัพพสุกะ ประจำอยู่ที่กัฎฐาภิรัชชนบท (๓) พระเมตติยะและพระภุมมชกะ ประจำอยู่ที่กรุงราชคฤห์

และพระโมคคัลลานะ "ถ้าอย่างนั้น เธอจงไปกับภิกษุหลายๆ รูป" ย่อมเป็นเครื่องแสดงชัดอยู่แล้วว่า ในการแก้ปัญหาองค์ทรงธรรมบางเรื่อง พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญต่อมิติด้านปริมาณ

การดำรงอยู่ของสถาบันสงฆ์ในอินเดียหลังพุทธกาล : องค์ประกอบสำคัญอยู่ที่ปริมาณหรือคุณภาพ ?

ในคราวทำปฐมสังคายนา(สังคายนาครั้งที่ ๑)ซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน มีภิกษุเข้าร่วมพิธี ๕๐๐ รูปล้วนเป็นพระอรหันต์ ข้อนี้เป็นหลักประกันด้านคุณภาพอยู่แล้ว แต่มีข้อสังเกตเกี่ยวกับการตีความคำว่า "สิกขาบทเล็กน้อย" ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการอภิปรายซักถามกันในที่ประชุมสังคายนา กล่าวคือ

เมื่อเสร็จการถาม-ตอบเกี่ยวกับพระวินัยแล้ว ก่อนที่จะเริ่มถามตอบเกี่ยวกับพระธรรม พระอานนท์ได้บอกกับพระเถระทั้งหลายว่า "ท่านผู้เจริญ ในเวลาจะปรินิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้ว่า 'อานนท์ เมื่อเราล่วงไป สงฆ์หวังอยู่ที่พึงถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้'"

พระเถระทั้งหลายถามพระอานนท์ว่า "ท่านอานนท์ ท่านทูลถามพระผู้มีพระภาคหรือว่า 'พระพุทธเจ้าข้า สิกขาบทข้อไหนที่จัดว่าเป็นสิกขาบทเล็กน้อย' เมื่อพระอานนท์ตอบว่า "ไม่ได้ทูลถาม" จึงมีการตีความประเด็นนี้แตกต่างกันไป สรุปเป็น ๕ กลุ่ม

บางกลุ่มบอกว่า "ยกเว้นปาราชิก ๔ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย"

บางกลุ่มบอกว่า "ยกเว้นปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย"

บางกลุ่มบอกว่า "ยกเว้นปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย"

บางกลุ่มบอกว่า "ยกเว้นปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย"

บางกลุ่มบอกว่า "ยกเว้นปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนิยต ๒ นิสสัคคียปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ ที่เหลือเป็นสิกขาบทเล็กน้อย"

ในเรื่องนี้ ประเด็นที่ควรตั้งคำถามก็คือว่า "เพราะเหตุไร พระอรหันต์ ๕๐๐ รูปที่อยู่ในพิธีสังคายนาจึงมีความเห็นแตกต่างกัน ?" และหาข้อสรุปไม่ได้ว่า "สิกขาบทเล็กน้อยคืออะไร"

วิเคราะห์ได้ว่า การทำสังคายนาครั้งนี้ไม่ได้มีเพียงพระอรหันต์ ๕๐๐ รูปเท่านั้นที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางการประชุม แต่ยังมีศิษยานุศิษย์ของพระอรหันต์แต่ละรูป(ที่เข้าร่วมพิธีสังคายนานั้น) อีกเป็นจำนวนมากมาชุมนุมกันรอบๆ ถ้ำสัตตบรรณคูหา ข้างภูเขาเวภาระ ข้อนี้ก็ประเด็นเกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพนั่นเอง ท้ายที่สุด พระมหากัสสปเถระต้องตัดประเด็นว่าด้วยสิกขาบทเล็กน้อยนี้ ออกไป

สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ.๑๘๔-๒๖๐) เมื่อเสร็จสิ้นการทำตติยสังคายนา(สังคายนาครั้งที่ ๓) ได้มีการส่งสมณทูต ๙ สายไปประกาศพระศาสนา นโยบายการส่งพระสงฆ์ออกไปประกาศพระพุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ นี้ พออนุมานได้ว่ามีความประสงค์ที่จะเพิ่มปริมาณของพุทธบริษัท (โดยเฉพาะภิกษุ) เพราะผู้มีหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาต้องการให้มีความนับถือพระพุทธศาสนา มากขึ้น ข้อนี้เป็นธรรมดา มูลเหตุจูงใจอีกส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะว่า ในคราวตรวจชำระความบริสุทธิ์แห่งพระพุทธพจน์ก่อนทำตติยสังคายนานั้น มีการเรียกพระสงฆ์กลุ่มต่างๆ มาซักถามความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคำสอนของพระพุทธเจ้า มีถึง ๑๐ กลุ่มที่แสดงความคิดเห็นผิดเพี้ยนไป จึงให้พระสงฆ์จำนวน ๖๐,๐๐๐ รูปที่มีความเห็นผิดเพี้ยนเหล่านี้สึกออกไป(ให้พ้นจากการแต่งองค์ทรงเครื่องเหมือนพระ) เมื่อเป็นเช่นนี้ จำเป็นต้องออกไปแสดงธรรมให้คนมีศรัทธาเลื่อมใสเข้ามาบวชมากขึ้น เป็นการเพิ่มจำนวนพระสงฆ์ทดแทนผู้ที่ถูกให้สึกออกไปถึง ๖๐,๐๐๐ รูป พระเจ้าอโศกมหาราชเองก็ทรงรับสั่งให้สร้างวิหารสถูป และเสาอโศกประดิษฐานไว้ในที่ต่าง ๆ ทั่วอินเดีย(ชมพูทวีป) ๘๔,๐๐๐ ตำบล(แห่ง)

สถานการณ์ในยุครุ่งเรืองของวัดมหาวิทยาลัย เช่น นาลันทามหาวิหารเป็นอย่างไร?^๙

สมณะพาเทียนเดินทางมาสืบพระศาสนาในอินเดีย (พ.ศ.๙๔๒-๙๕๒ โดยประมาณ) ทำการบันทึกเกี่ยวกับจำนวนพระสงฆ์ไว้ มีข้อความบางตอนเช่น "ที่เอเชียกลาง มีสังคายนาทุก ๕ ปี ที่โรหิ ในอาฟกานิสถาน มีภิกษุเถรวาทและมหายาน ๓,๐๐๐ รูป ที่มธุรา มีวัด ๒๐ วัด มีภิกษุ ๓,๐๐๐ รูป ที่ปาฏลีบุตรมีวัด ๒ แห่งซึ่งใหญ่มาก แต่ละวัดมีภิกษุประมาณ ๖๐๐-๗๐๐ รูป ที่สังกัสสะ มีภิกษุและภิกษุณีรวม ๑,๐๐๐ และมีวัดมังกร (วัดจีน หรือมหายาน)

พระถังซัมจั๋ง หรือเสวียนจั้งเดินทางมาสืบพระพุทธศาสนาในอินเดียหลังจากนั้น(พ.ศ.๑๑๗๒-๑๑๘๘) ได้บันทึกเกี่ยวกับจำนวนพระสงฆ์ในอินเดียไว้ ข้อความบางตอน เช่น ที่กาโนช มี ๑๐๐ วัด

^๙ มีมหาวิทยาลัยร่วมสมัยอีกหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยวัลภี มหาวิทยาลัยโอตันตบุรี มหาวิทยาลัยวิกรมศิลา มหาวิทยาลัยโสมบุรี มหาวิทยาลัยชัคทลละ

มีภิกษุและภิกษุณี ๑๐,๐๐๐ รูป ที่นาลันทา มีพระนิสิต ๑๐,๐๐๐ รูป ที่พาราณสี มีภิกษุ ๓,๐๐๐ รูป (นิกายสัมมัตติยะ) สรุปรายจากข้อมูลที่กระจัดกระจายกันอยู่พอประมวลได้ว่า ทั่วอินเดียในยุคนั้น มีพระสงฆ์ทั้งหมดประมาณ ๑๘๒,๙๓๐ รูป

วิเคราะห์จากบันทึกของสมณะทั้ง ๒ พอจะได้คำตอบระดับหนึ่งว่า ปริมาณหรือคุณภาพมีความจำเป็นต่อความเข้มแข็งต่อสถาบันสงฆ์อย่างไร ในอินเดียยุคนั้นซึ่งมีลัทธิศาสนาจำนวนมาก สถานที่ที่มีภิกษุจำนวนมาก พระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นศาสนสถานย่อมมีความเข้มแข็ง สถานที่ที่ไม่มีภิกษุหรือมีจำนวนน้อย พุทธศาสนสถานบางแห่งก็ถูกนักบวชของลัทธิอื่นเข้าจับจองอยู่อาศัย ทำยที่สุด เมื่อไม่มีผู้อุปถัมภ์ที่เข้มแข็ง พระสงฆ์ถูกเบียดเบียนจากสภาพแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทำให้พระสงฆ์ในอินเดียต้องเคลื่อนย้ายฐานที่มั่นไปยังประเทศพรมแดนของอินเดีย (ในปัจจุบันคือทิเบต จีน-เนปาล ? มองโกเลีย ปากีสถาน อาฟกานิสถาน ศรีลังกา เป็นต้น) พระสงฆ์ในอินเดียยุคนี้จึงลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง ทำยที่สุด เมื่อนาลันทาวิหาร(มหาวิทยาลัยนาลันทา)ถูกลัทธิอื่นเผาทำลาย ประมาณปีพุทธศักราช ๑๗๐๐ พระพุทธศาสนารวมทั้งสถาบันสงฆ์ในอินเดียก็แทบจะไม่เหลือสถานะและบทบาทอะไรปรากฏให้เห็นในสังคมอินเดีย

การดำรงอยู่/ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทย : องค์กรประกอบสำคัญอยู่ที่ปริมาณหรือคุณภาพ ?

มีคำกล่าวในแวดวงพุทธศาสนิกชนของพระพุทธศาสนาหลายท่านว่า *"คุณภาพหาได้จากปริมาณ"* ข้อนี้จริงหรือไม่จริง ? ควรต้องหาข้อมูลอย่างรอบด้านมายืนยันกัน ถ้ามว่า ในการสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กร ระหว่างแนวทางของผู้ที่ยึดเอาคุณภาพเป็นตัวตั้งกับของผู้ที่ยึดเอาปริมาณเป็นตัวตั้ง แนวทางไหนถูกต้องที่สุด ? และผลที่ได้กับผลสืบเนื่องของแนวทางทั้ง ๒ นี้ เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร ?

สมมติว่า มหาวิทยาลัยหนึ่งจะผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพ ความจำเป็นในเบื้องต้นคือต้องมีนิสิต(หรือนักศึกษา)ใช่หรือไม่ ? ถ้าไม่มีผู้เรียน จะพัฒนาอะไรให้มีคุณภาพ ?

องค์กรประกอบสำคัญของสถาบันสงฆ์ไทยก็คือพระสงฆ์ คำว่า "พระสงฆ์" มีนัยครอบคลุมเรื่องคุณภาพอยู่แล้วโดยอัตโนมัติหรือไม่ ? เพราะพระสงฆ์ที่เป็นภิกษุถือปฏิบัติศีล ๒๒๗ ข้อ พระสงฆ์ที่เป็นสามเณรก็ถือปฏิบัติศีล ๑๐ ข้อ นี่คือนิยามด้านวินัย ส่วนคุณภาพด้านธรรมนั้น พระสงฆ์ถือเป็นสมณะผู้เป็นเชื้อสายศากยบุตร มีคุณธรรม ๙ ประการมีความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเป็นต้น ดังนั้น พอสรุปได้

หรือไม่ว่า “ปริมาณก็คือคุณภาพ” และปริมาณหรือจำนวนของพระสงฆ์ยิ่งมาก สถาบันสงฆ์ยิ่งมีความเข้มแข็ง ?

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนจะยังไม่สรุป(เป็นเชิงเข้าข้างตัวเอง)ในที่นี้ว่า “ความเป็นพระสงฆ์ย่อมบ่งถึงคุณภาพในตัวโดยอัตโนมัติและจำนวนพระสงฆ์ยิ่งมาก สถาบันสงฆ์ยิ่งเข้มแข็ง” เพราะอาจมีผู้ตีความคำว่า “คุณภาพ” ที่ใช้ในความหมายนี้แตกต่างออกไป เช่น บางคนอาจตีความว่า “คุณภาพ” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงจำนวนศีลและคุณธรรม(ที่เรียกว่าสังฆคุณ ๘)ตามที่กล่าวมา(ในย่อหน้าที่ ๓ ของหัวข้อนี้) แต่หมายถึงความรู้ความสามารถที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาภายหลัง เป็นความรู้ด้านวิชาการ ด้านการบริหารจัดการองค์กร ด้านการสื่อสาร ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เป็นต้น ดังนั้น เพื่อตอบโจทย์ว่า “ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ขึ้นอยู่กับปริมาณหรือคุณภาพ?” ผู้เขียนขอเสนอเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน ๒ เรื่องก่อนนำเสนอข้อมูลซึ่งเป็นการตอบคำถามไว้ในเรื่องที่ ๓ ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ ๑ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์ไทยกับพระพุทธศาสนา

องค์ประกอบของพระพุทธศาสนามี ๔ อย่าง คือ (๑) ศาสนบุคคลและศาสนสถาน ได้แก่ ภิกษุสามเณร รวมทั้งองค์กรซึ่งเป็นกรอบการบริหารจัดการนำพาหมู่คนหรือสงฆ์ให้ดำเนินไป (๒) ศาสนธรรม ได้แก่ หลักพระธรรมวินัยที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (๓) ศาสนวัตถุและศาสนสถาน ได้แก่ พระพุทธรูป เจดีย์ กุฏิ วิหาร วัด เป็นต้น (๔) ศาสนพิธี ได้แก่ พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา

สถาบันสงฆ์ไทย ย่อมหมายรวมถึงพระสงฆ์ไทยแต่ละรูปที่มีตำแหน่งฐานะในสถาบันด้วย ถือเป็นศาสนาบุคคลผู้มีฐานะและบทบาทสำคัญเกี่ยวกับการธำรงรักษาพระพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ เช่น ศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม บุรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน ประกอบศาสนพิธีที่ถูกต้องเพื่อรักษาศรัทธาของพุทธศาสนิกชน เป็นต้น สถาบันสงฆ์ไทยมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาอย่างนี้

เรื่องที่ ๒ การทำหน้าที่ของพระสงฆ์ไทยในฐานะองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา

งาน(หรือพันธกิจ)ของคณะสงฆ์ไทยมี ๖ ด้าน คือ (๑) งานปกครอง (๒) งานจัดการศึกษา (๓) งานเผยแผ่ (๔) งานสาธารณูปการ-งานดูศาสนวัตถุศาสนสถาน (๕) งานการสาธารณสงเคราะห์ (๖) งานการศึกษาสงเคราะห์

งานที่ (๑) และ (๔) เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับพระสงฆ์โดยเฉพาะ งานที่(๒)เกี่ยวข้องทั้งกับพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป งานที่ (๓) (๕) และ (๖) เกี่ยวข้องกับประชาชนทั่วไป เป็นงานที่พระสงฆ์ต้องทำเพื่อให้บริการแก่สังคม ปัจจุบันประเทศไทยมีประชากรประมาณ ๖๗ ล้านคน พระสงฆ์มีประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ รูป นั่นหมายถึงว่า พระสงฆ์ ๑ รูปต้องรับผิดชอบให้บริการแก่ประชาชนประมาณ ๒๒๓ คน

พระสงฆ์ไทยจึงถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนา เพราะอยู่ในฐานะเป็นบุคคลตัวตนเราเขา ที่มีชีวิตจิตใจ มีสามัญสำนึกและมีมโนธรรม สามารถที่จะไปทำหน้าที่ศึกษา ปฏิบัติตาม และเผยแผ่ศาสนาธรรม ไปทำหน้าที่บูรณปฏิสังขรณ์ ก่อสร้าง บำรุงรักษาศาสนาวัตถุ/ศาสนสถานให้ดำรงคงอยู่ตราบนานเท่านาน ไปทำหน้าที่ประกอบศาสนพิธีให้มีการสืบทอดต่อไปจากยุคสู่ยุค จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบตั้งแต่ (๒) ถึง (๔) ปรากฏเกิดมีขึ้นและดำรงอยู่ต่อไปได้เพราะมีองค์ประกอบที่ (๑) คือศาสนบุคคล/ศาสนสถาบัน

เรื่องที่ ๓ ปริมาณและคุณภาพกับความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทย

คนส่วนมากคิดว่า “คุณภาพ” คือแก้วสารพัดนึก เป็นคำตอบสุดท้ายสำหรับทุกเรื่อง ถ้ามองว่า “คุณภาพ” เป็นหลักประกันด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ทุกเรื่องหรือไม่? ถ้าสืบสาวอย่างถี่ถ้วน คำตอบที่ได้อาจตรงกันข้ามจากที่คนส่วนมากคิดกันก็ได้ วัด(ซึ่งเป็นองค์ประกอบของสถาบันสงฆ์) มีจำนวน ๓๖,๔๑๒ วัด จำเป็นต้องมีพระสงฆ์อย่างน้อย ๓๖,๔๑๒ รูปเพื่อเป็นเจ้าอาวาสดูแลรักษาวัด (ในปัจจุบัน วัดที่ไม่มีพระสงฆ์อยู่ประจำมานานจนกลายเป็นวัดร้าง มีประมาณ ๕,๘๐๐ วัด)

ผู้เขียนคิดว่า เฉพาะ “คุณภาพ” อย่างเดียว บางทีก็ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะทำให้การทำหน้าที่สำเร็จไปเสียทุกเรื่อง และในคนหนึ่งคนก็ไม่ใช่ว่าจะมีคุณภาพไปเสียทุกเรื่อง เห็นได้จากกรณีของพระอรหันต์ซึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณภาพยอดเยี่ยม ก็คือเป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์จากกิเลส แต่พระอรหันต์เหล่านั้นก็มีความสามารถแตกต่างกันออกไป พระอรหันต์บางองค์เก่งด้านวิปัสสนา(สุขขวิปัสสกะ แปลว่า ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน มีนักศึกษาระบบบางท่านแปลว่า ผู้มีวิปัสสนาอันแห่งแล้ง ไม่ถนัดด้านการสอนคนอื่น) บางองค์เก่งด้านวิชา ๓ คือนอกจากจะมีญาณพิเศษที่ทำให้หมดกิเลสแล้วยังระลึกชาติได้ มีตาทิพย์ มองเห็นปรากฏการณ์การเกิด-ตายของสัตว์โลกได้อีกด้วย บางองค์เก่งด้านอภิญา ๖ คือแสดงฤทธิ์ได้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น เหาะเหินเดินอากาศได้ ดำดินได้ เดินทะเลลูก้าแวงได้ มีหูทิพย์ มีตาทิพย์ เป็นต้น บางองค์เก่งด้านปฏิสัมภทา ๔ เช่น เชี่ยวชาญด้านภาษา เชี่ยวชาญด้านการให้เหตุผลโต้คารม เป็นต้น

การที่ “คุณภาพ” ในบุคคลคนหนึ่งไม่สามารถเป็นหลักประกันด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ในทุกเรื่องนี้ ทำให้จำเป็นต้องอาศัยปริมาณควบคู่ไปด้วย

ประเด็นด้านความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทยก็เช่นเดียวกัน การที่คณะสงฆ์ไทยมีพันธกิจหลัก ๖ ด้านตามที่กำหนดไว้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีศาสนสถาน(เช่นวัดวาอาราม)ที่ต้องดูแลรักษา และมีงานเล็กๆน้อยๆ ที่ต้องทำอีกหลายอย่างนั้น ทำให้ต้องอาศัยพระสงฆ์จำนวนมากมาร่วมด้วยช่วยกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประเด็นด้านคุณภาพอาจมีความสำคัญรองลงมาก็ได้ เพราะบางงานอาศัยพระสงฆ์ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ (หรือที่เรียกว่าผู้มีกำลังสติปัญญา นั่นคือมีคุณภาพ)เพียง ๒-๓ รูป เป็นผู้นำหมู่คณะก็ทำงานนั้นประสบความสำเร็จได้ ที่สำคัญและเป็นเรื่องที่ถูกปฏิเสธไม่ได้ก็คือ การมีจำนวน(หรือปริมาณ)มากทำให้เกิดผลดีหลายอย่าง เช่น ความอบอุ่นใจ การมีคนช่วยเหลืองานครบทุกส่วนอย่างรอบด้าน มีโอกาสมากในการที่จะค้นหาคุณภาพ การสร้างพลังขับเคลื่อนองค์กร

แท้จริงแล้ว ประเด็นเรื่องคุณภาพหรือปริมาณอาจเป็นสาเหตุแห่งความเข้มแข็งหรือความอ่อนแอของสถาบันสงฆ์ไทยเพียง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ เพราะธรรมชาติของสถาบันสงฆ์ไทยมีลักษณะสมดุลงันระหว่างคุณภาพกับปริมาณมาอย่างนี้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนมีความมั่นใจเป็นอย่างนี้ จึงควรกันประเด็นเรื่องคุณภาพและปริมาณออกไปแล้วตั้งคำถามต่อไปว่า “สาเหตุแห่งความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของสถาบันสงฆ์ไทยคืออะไร?” จากการที่ผู้เขียนเฝ้าสังเกตสถานการณ์มาหลายปีพอจะบอกได้ว่า สาเหตุซึ่งอาจทำให้สถาบันสงฆ์เข้มแข็งหรือไม่เข้มแข็งก็คือ ความต่อเนื่องด้านบุคลากรและสำนักงานซึ่งทำหน้าที่บริหารกิจการคณะสงฆ์ การจัดระบบข้อมูลเพื่อการบริหารองค์กร การถ่ายทอดองค์ความรู้(KM) ในองค์กรสงฆ์ และความเป็นทางการด้านบุคลากรและงบประมาณ

ถ้าบุคลากรและสำนักงานของคณะสงฆ์มีความต่อเนื่อง ระบบข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการองค์กรเป็นระบบเชื่อมโยงกันทั้งประเทศ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์จากยุคสู่ยุคอย่างเป็นระบบ และบุคลากรฝ่ายปฏิบัติการ(ที่เป็นพระสงฆ์)รวมทั้งงบประมาณเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีความเป็นทางการ สถาบันสงฆ์ก็จะมีคุณภาพเข้มแข็ง ถ้าเป็นไปในทิศทางตรงกันข้ามจากนี้ สถาบันสงฆ์ก็จะมีคุณภาพไม่เข้มแข็ง

ความสรุปและข้อเสนอแนะ

ปริมาณของบุคลากรสงฆ์ที่มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้เกิดคำถามด้วยความวิตกกังวลว่า “สถาบันสงฆ์ในปัจจุบันและอนาคตจะยังมีความเข้มแข็งเหมือนครั้งอดีตหรือไม่?” แท้ที่จริงแล้ว ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ขึ้นอยู่กับปริมาณหรือคุณภาพ? คณะสงฆ์ควรจะปรับกระบวนการทัศนในการบริหารจัดการองค์กรอย่างไรในสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นนี้?”

ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์กับปริมาณและคุณภาพ พอได้คำตอบระดับหนึ่งว่าจุดเน้นควรอยู่ที่ส่วนไหน จากหลักการและวิธีการของพระพุทธเจ้าที่ทรงใช้ในการประกาศพระศาสนา การที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่บุคคลระดับแกนนำของกลุ่มต่างๆ การที่ทรงอนุญาตวิธีการบวชแบบติสรณคมนูปสัมปทาและญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา การจัดโครงสร้างการบริหารองค์กรพุทธบริษัทแล้วตั้งตำแหน่ง “อัคระ” ให้แก่บุคลากรที่เป็นหัวหน้าของแต่ละบริษัททำที่ของพระพุทธองค์ต่อการแก้ปัญหาบางเรื่องที่เกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ พอกำหนดได้ว่า พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญด้านปริมาณไม่น้อยไปกว่าด้านคุณภาพ

พระพุทธเจ้าบางพระองค์ ทรงแสดงเฉพาะโอวาทปาติโมกข์(ศีลสิกขาบทที่เป็นโอวาทคำสั่งสอน) ไม่มีการบัญญัติอาณัติปาติโมกข์(ศีลสิกขาบทที่กำหนดเป็นข้อๆ เช่น ศีล ๒๒๗) เพราะสาเหตุสำคัญ เช่น จำนวนพระสาวกยังมีไม่มาก พระสาวกเหล่านั้นล้วนมีคุณวิเศษขั้นต่ำก็เป็นพระโสดาบัน ยังไม่มีความเสียหายเกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ การที่ไม่มีการบัญญัติศีลสิกขาบทเป็นข้อๆ ทำให้พระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นๆ ดำรงอยู่ได้ไม่นาน

ในทางตรงกันข้าม ในยุคของพระพุทธเจ้าบางพระองค์ พระสงฆ์มีจำนวนมาก พระสาวกเหล่านั้นมีทั้งสมมติสงฆ์และอริยสงฆ์ มีความเสียหายเกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ พระองค์ย่อมทรงบัญญัติศีลสิกขาบทเป็นข้อๆ(อาณัติปาติโมกข์) จึงเป็นเหตุให้พระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นๆ ดำรงอยู่ได้นาน

การที่พระพุทธศาสนา(ซึ่งหมายรวมถึงองค์กรสงฆ์ด้วย)ดำรงอยู่ได้นาน(หรือไม่นาน) เห็นได้ชัดว่าขึ้นอยู่กับปริมาณของพระสงฆ์ บางครั้ง การที่องค์กรสงฆ์มีเฉพาะภิกษุที่เป็นพระอริยบุคคลย่อมส่งผลดี คือไม่มีความผิดพลาดเสียหายเกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ แต่ก็ส่งผลเสียในขณะเดียวกันด้วยคือ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าไม่ทรงบัญญัติศีลสิกขาบทเป็นข้อๆ (อาณัติปาติโมกข์) การที่ไม่ศีลสิกขาบทเป็นข้อๆ เป็นเหตุให้พระศาสดาดำรงอยู่ได้ไม่นาน

การดำรงอยู่ของสถาบันสงฆ์หลังพุทธปรินิพพาน ต้องอาศัยปริมาณของบุคลากรสงฆ์ไม่น้อย เพราะบริบททางสังคมที่เป็นปัจจัยคุกคามมีมากขึ้น เช่น การแตกแยกทางความประพฤติ(ศีลสามัญญตา) และการแตกแยกทางความคิด(ทวิฐีสสามัญญตา)ในหมู่สงฆ์ การเผยแพร่ความคิดของลัทธิอื่นๆ ประกอบกับองค์กรสงฆ์ก็มีภูมิต้านทานไม่มากเหมือนสมัยที่พระพุทธเจ้ายังพระชนม์ชีพอยู่ พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำ จึงให้ความสำคัญต่อมิติเชิงปริมาณ เช่นกรณีพระมหากัสสปเถระตัดประเด็นเกี่ยวกับคำว่า “สิกขาบทเล็กน้อย” ที่ถกเถียงกันในที่ประชุมปฐมสังคายนา ด้วยประสงค์ที่จะรักษาความสามัคคีปรองดองในหมู่สงฆ์รวมทั้งศิษยานุศิษย์ของพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ที่เข้าประชุมสังคายนา ปราภฏข้อมูลหลักฐานตามบันทึกของสมณะจีนว่า พุทธศาสนสถานสำคัญหลายแห่งที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาอยู่ ถูกคนของลัทธิอื่นๆ เข้าจับจองอยู่อาศัย ข้อนี้ก็เป็นเครื่องแสดงว่า ความล่มสลายแห่งองค์ประกอบของพระพุทธศาสนา(คือศาสนสถาน-ศาสนวัตถุ) เกิดขึ้นจากการที่ไม่มีพระสงฆ์ไปดูแลรักษา

คำว่า “คุณภาพ” ที่ใช้ในองค์กรสงฆ์นี้ ควรใช้ในนัยที่กว้างกว่าที่ใช้ในวงการอื่น เมื่อพูดถึงคำว่า “คุณภาพ” ในวงการสงฆ์ หมายถึง (๑) การที่ท่านเหล่านั้นนุ่งสบงทรงจีวรที่ถือว่าเป็นธงชัยแห่งพระอรหันต์ วิถีชีวิตใกล้ชิดพระรัตนตรัย (๒) การที่ท่านเหล่านั้นปฏิบัติตนที่จะดำรงอยู่ในสมณเพศ ซึ่งถือกันเป็นเพศที่สูงกว่าคฤหัสถ์เพศ (๓) การที่ท่านเหล่านั้นบางรูปได้พัฒนาจิตของตนสูงส่งจนบริสุทธิ์จากกิเลสเป็นพระอรหันต์ (๔) การที่ท่านเหล่านั้นศึกษาคันถธุระ(ปริยัติ)จนจบการศึกษาในแต่ละระดับตามเกณฑ์ที่คณะสงฆ์กำหนด (๕) การที่ท่านเหล่านั้นแม้ไม่ได้เป็นพระอรหันต์ แม้ไม่ได้จบการศึกษาระดับต่างๆ ตามเกณฑ์ที่คณะสงฆ์กำหนด แต่ได้ทำงานบริหารกิจการคณะสงฆ์มาหลายปี มีประสบการณ์มาก เป็นต้นเหล่านี้ ล้วนอยู่ในร่มธงของคำว่า “คุณภาพ” ได้ทั้งสิ้น

ผู้เขียนไม่ยากให้คิดเพียงมุมเดียวว่า “ความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทยขึ้นอยู่กับปริมาณหรือคุณภาพ” แต่ควรมีมุมมองใหม่ๆ เพิ่มเข้ามาอีก เป็นการเปิดโลกทัศน์ออกไปสู่ความเป็นจริงมากขึ้น ในตอนท้ายนี้ จึงขอให้อธิบายเสนอแนะวิธีการสร้างความเข้มแข็งแก่สถาบันสงฆ์ไทย ดังนี้

ข้อเสนอแนะที่ ๑ การรักษาจำนวนพระสงฆ์ให้คงที่ในสัดส่วนที่เหมาะสม

ในวงการสงฆ์ไทย ถ้ายึดเอาเวลาการอยู่ในความเป็นพระ สามารถแบ่งเป็นพระสงฆ์เป็น ๓ กลุ่มประกอบด้วย

กลุ่มที่ ๑ พระเถระ หมายถึงท่านที่อยู่ในความเป็นพระสงฆ์เป็นเวลาตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไป(ธรรมเนียมพระนิคมเรียกว่ามีอายุพรรษา ๑๐ ปีขึ้นไป)

กลุ่มที่ ๒ พระมัชฌิมะ หมายถึงท่านที่อยู่ในความเป็นพระสงฆ์เป็นเวลาตั้งแต่ ๕ ปีถึง ๙ ปี

กลุ่มที่ ๓ พระนวกะ หมายถึงท่านที่อยู่ในความเป็นพระสงฆ์เป็นเวลาตั้งแต่ ๑ ปีถึง ๔ ปี

เพื่อความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ไทย ควรต้องมีแนวทางการรักษาจำนวนพระสงฆ์ ๓ กลุ่มให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมและสืบเนื่องต่อกันไปเหมือนกระแสดิ้น กล่าวคือทั้ง ๓ กลุ่มนี้ถ้ามีจำนวนคงที่ประมาณกลุ่มละ ๓๐ กว่าเปอร์เซ็นต์ต่อเนื่องกันไม่ขาดตอน ย่อมเป็นหลักประกันความเข้มแข็งของสถาบันสงฆ์ มาตรการใดๆ ที่จะดำเนินการควรเป็นการสร้างแรงจูงใจครบกระบวนการความตั้งแต่แรงจูงใจให้คนมาบวช แรงจูงใจให้คนที่บวชแล้วอยู่ในความเป็นพระสงฆ์เพื่อทำงานให้สถาบันสงฆ์

ข้อเสนอแนะที่ ๒ การธำรงไว้ซึ่งปริยัติศึกษาและปฏิบัติศึกษา

คำว่า “ปริยัติศึกษา” ในที่นี้ ขอมุ่งเอาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทยเป็นหลัก(คັນถุระของคณะสงฆ์ไทย) โดยมีการศึกษาของสถาบันอื่นๆเป็นส่วนประกอบ

คำว่า “ปฏิบัติศึกษา” ในที่นี้ ขอมุ่งเอาการปฏิบัติกรรมฐานโดยยึดตามหลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้(หลักไตรสิกขา) ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรค (วิปัสสนาธุระของคณะสงฆ์ไทย)

พระสงฆ์ไทย จะมีคุณภาพที่เหมาะสมสำหรับการสร้างความเข้มแข็งแก่สถาบันสงฆ์ก็โดยอาศัยการศึกษาทั้ง ๒ ประการนี้ ขอให้จำไว้ว่า การที่จะมีคนใดคนหนึ่งเข้ามาบวชเป็นพระสงฆ์ หรือผู้ปกครองของชายคนใดคนหนึ่งให้บุตรหลานของตนเข้ามาบวชเป็นพระสงฆ์ พวกเขาต้องต้องเล็งเห็นแล้วว่า “เข้ามาบวชแล้วจะได้อะไร มีโอกาสพัฒนาตัวเองหรือไม่” ดังนั้น ต้องธำรงรักษาปริยัติศึกษาและปฏิบัติศึกษาไว้ตราบนานเท่านาน เพื่อให้คนที่เข้ามาบวชเขามั่นใจว่าจะได้รับโอกาสพัฒนาตัวเอง ตามระบบการศึกษาของคณะสงฆ์

ข้อเสนอแนะที่ ๓ กำจัดสาเหตุแห่งความอ่อนแอของสถาบันสงฆ์

สาเหตุแห่งความอ่อนแอของสถาบันก็คือ ความไม่ต่อเนื่องด้านบุคลากรและสำนักงานซึ่งทำหน้าที่บริหารกิจการคณะสงฆ์ การจัดระบบข้อมูลเพื่อการบริหารองค์กรไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้(KM)ในองค์กรสงฆ์ และไม่มีความเป็นทางการด้านบุคลากรและงบประมาณ

ถ้าบุคลากรและสำนักงานของคณะสงฆ์มีความต่อเนื่อง ระบบข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการองค์กรเป็นระบบเชื่อมโยงกันทั้งประเทศ มีการถ่ายทอดองค์ความรู้เพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์จากยุค

สู่ยุคอย่างเป็นระบบ และบุคลากรฝ่ายปฏิบัติการ(ที่เป็นพระสงฆ์)รวมทั้งงบประมาณเพื่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีความเป็นทางการ(จะมีสถานะเป็นพนักงานของรัฐหรืออะไรก็ตามแต่) สถาบันสงฆ์ก็จะมีความเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะที่ ๔ ไม่ควรสร้างกฎระเบียบที่เป็นการเพิ่มภาระแก่คณะสงฆ์

ปัจจุบัน คณะสงฆ์ไทยมีภาระงานที่ต้องทำตามพันธกิจมากพออยู่แล้ว และพันธกิจที่คณะสงฆ์ทำอยู่ก็มั่นใจได้ว่า ครอบคลุมสิ่งที่จำเป็นต่อความดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยของสังคมประเทศชาติ พระสงฆ์เองก็ดำรงสถานะหลายอย่างในขณะเดียวกัน นั่นคือ สถานะความเป็นปูชนียบุคคลทำหน้าที่เป็นผู้นำด้านจิตของประชาชนทั่วไป สถานะความเป็นสมาชิกขององค์กรสงฆ์ สถานะความเป็นพลเมืองไทยที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย จึงไม่เห็นความจำเป็นใด ๆ ที่ใครๆ จะต้องออกกฎระเบียบใดๆ มากำหนดให้พระสงฆ์ต้องถือปฏิบัติโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร เช่น กรณีการออกกฎกระทรวงว่าด้วยการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา ข้อนี้เป็นภาระหนักของคณะสงฆ์ เพราะการออกกฎนี้มาโดยไม่ได้เตรียมการ (๑) ด้านบุคลากร (๒) งบประมาณ (๓) โครงสร้างการบริหารองค์กรเป็นต้นให้พร้อมก่อน ทำให้คณะสงฆ์ต้องขวนขวายอย่างหนักในการที่จะดำเนินการตามกฎหมายนี้ คำถามที่ถามกันมากก็คือ "เพราะเหตุไร จึงไม่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ ให้การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาชั้นตรีถึงมัธยมศึกษาชั้นเอก(รวมธรรมศึกษาด้วย ซึ่งเป็นงานที่คณะสงฆ์ทำอยู่แล้ว) เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน" หรือทำในลักษณะอื่นก็ได้ ที่จะไม่เป็นการสร้างภาระให้แก่คณะสงฆ์มากเกินไป

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนไม่ได้ประสงค์ที่จะให้ละเลยกฎระเบียบใดๆ ที่ได้ประกาศใช้แล้ว แต่ประสงค์ที่จะให้มีการสำรวจมรรควัฒนในการที่จะออกกฎระเบียบใดๆ โดยองค์กรอื่นๆ (ที่ไม่ใช่องค์กรสงฆ์)มากำหนดให้พระสงฆ์ต้องถือปฏิบัติโดยไม่มีเหตุอันควรในอนาคต โดยเฉพาะถ้ากฎระเบียบนั้นๆ เป็นการสร้างภาระงานเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็น เพราะการมีภาระงานเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็น ทำให้พระสงฆ์ต้องทุ่มกำลังกาย กำลังสติปัญญา และกำลังทรัพย์ไปเพื่อการนั้นๆ (ที่เพิ่มขึ้นมาตามกฎหมาย) ซึ่งจะมีผลทำให้งานเดิมที่ทำอยู่เป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเท่าที่ควร